

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Румяна Пожаревска, катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

Докторска програма „*Финанси, застраховане и осигуряване*“

Автор: *Владимир Владимиров Милев*

Тема: *Финансиране на неправителствения сектор по време на кризи*

Научен ръководител: *проф. д-р Даниела Бобева, катедра „Финанси и застраховане“, ВУЗФ*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 522 от 18.10.2023 г. на Ректора на Висше училище по застраховане и финанси проф. д.ю.н Борис Велчев съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура по защита на дисертационен труд на тема „*Финансиране на неправителствения сектор по време на кризи*“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „*Финанси, застраховане и осигуряване*“. Автор на дисертационния труд е *Владимир Владимиров Милев* – докторант в самостоятелна форма на подготовка към катедра „*Финанси и застраховане*“, с научен ръководител *проф. д-р Даниела Бобева, катедра „Финанси и застраховане“, ВУЗФ*. На първото заседание на научното жури, проведено на 24.10.2023 г., беше взето решение да изготвя рецензия.

Изготвянето на рецензията е осъществено по реда и според изискванията на ЗРАСРБ и на ППЗРАСРБ. Разработена е въз основа на представените от докторант Владимир Милев материали в електронен вариант по представен опис: дисертационен труд; автореферат; декларация за оригиналност и достоверност; справка за изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на ОНС „доктор“; списък, сканирани копия и резюмета на публикациите по проблематиката на дисертационния труд; кратки биографични данни. Представените материали напълно съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти във Висшето училище по застраховане и финанси.

В заключение по т.1 от рецензията обобщавам, че кандидатът за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ Владимир Милев е изпълнил минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ. Представените дисертационен труд и научни публикации са лично дело и лична заслуга на кандидата. Няма законосъобразни доказателства за противоположно становище. Представените документи съответстват

на изискванията на ЗРАСРБ и на ППЗРАСРБ. Процедурата по защитата е коректно спазена.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма „*Финанси, застраховане и осигуряване*“, в катедра „*Финанси и застраховане*“ на Висшето училище по застраховане и финанси, съгласно Заповед № 83 от 31.03.2022 г. на Ректора на ВУЗФ проф. д.ю.н. Б. Велчев. Обучението е осъществено в *самостоятелна* форма на подготовка през периода 31.03.2022 г. – 27.06.2023 г. Отчислен е с право на защита съгласно Заповед №263/27.06.2023 г. на Ректора на ВУЗФ.

Докторант В. Милев е роден на 21.11.1992 г. Придобива ОКС „бакалавър“ по „Връзки с обществеността“ през 2015 г. и ОКС „магистър“ по „Продуцентство и креативна индустрия“ през 2016 г. в СУ „Климент Охридски“. През периода 2015-2017 г. работи по развитие на консорциум за изпълнение на проекти, по проекти на СУПЕРНОВА МЕДИЯ ЕООД и е координатор в хуманитарни проекти по застъпничество и развитие на капацитет в ХОД София.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

В дисертационния труд се съдържат всички основни компоненти, които да детерминират границите и акцентите на научното изследване. Предметът, обектът, целта, задачите, тезата и хипотезите на научната разработка (увод) са коректно формулирани, което е една от предпоставките за успешното реализиране на изследването. Обоснована е актуалността и значимостта на изследваната проблематика. Представени са ограниченията на научното проучване.

Проблематиката, свързана с функциите и ролята на неправителствените организации с нестопанска цел в нашето общество и моделите за финансиране на тяхната специфична дейност е сравнително ограничено изследвана в национален план. По тази причина настоящият дисертационен труд е актуален в своя опит да намери практически решения за осигуряване на финансова устойчивост на организациите с идеална цел в страната, за да могат те от своя страна да дадат адекватен отговор на непокрытите от публичния сектор обществени потребности по принцип и в частност в условията на кризи.

Обект на изследването „е финансирането на неправителствените организации в България, като важен фактор за устойчиво икономическо и социално развитие, преодоляване на неравенствата, международно сътрудничество и адресиране на хуманитарните нужди и предизвикателства.“ (увод, с.8).

Предмет на изследването „са ефектите от кризите върху финансирането на НПО и процесите свързани с него включващи източниците и механизмите на финансиране по които се осъществява, осигуряващи финансово-икономическа стабилност на НПО, както и предизвикателствата пред тях, свързани с револвиращите кризи. Фокусът е върху отражението на цикличността на икономиката върху финансирането на НПО сектора и неговата гъвкавост и адаптивност в условията на кризи.“ (увод, с.8).

Основната цел на дисертационния труд „е да бъдат изследвани механизмите за финансиране на неправителствените организации и степента на тяхното съответствие на спецификата на НПО сектора в контекста на финансово-икономически кризи. На тази основа се идентифицират модели за финансиране, които да бъдат част от оптимизирана методика за финансиране на неправителствени организации в условията на кризи.“ (увод, с.8)

За реализирането на основната цел са детерминирани следните основни задачи (с.9):

- „Да се направи цялостен анализ на теориите, приложими към изследването на неправителствения сектор, както и кризите, които оказват влияние върху тяхното функциониране и финансиране. На тази основа да се дефинират основните понятия, категории и методи на изследване. Да се изследват начините и моделите на финансиране на неправителствените организации в зависимост от тяхната специфика и класификация, ценности и организационна култура.
- Да се разгледат мерките за финансиране на дейности и поведението на неправителствените организации по време на кризи за отговор на предизвикателствата по време на криза: финансирането през 2020-2021 г. по време на пандемията от COVID-19 за адресиране на предизвикателствата, както и финансирането през 2022-2023 г. в ситуацията с въоръжения конфликт в Украйна и неговите финансови и икономически последици.
- Да се изследват административно-организационните аспекти, свързани с финансирането на неправителствените организации, като основа за тяхната икономическа устойчивост и развитие и стабилност по време на финансови и други кризи.
- Да се анализира устойчивостта на източниците на финансиране, приложимостта на съществуващите механизми за финансиране на неправителствените организации, както и иновации, адаптивни в условия на кризи.
- Да се предложат нови подходи за финансиране на неправителствени организации в условия на кризи, които да усъвършенстват съществуващите методологии.“

Основната теза на разработката е, „че за финансирането на неправителствените организации по време на финансово-икономически кризи съществуват възможности, които биха довели за развитието и утвърждаването на организациите като партньор и изпълнител.“

В хода на изследването се проверяват следните хипотези:

- „Икономическата и финансова теория, която обяснява функционирането и ролята на неправителствения сектор е в развитие, като кризите през последните двадесет години дават възможност за развитието на теорията, свързана с неправителствените организации.
- Механизмите за финансиране на неправителствените организации са пряко свързани с тяхната специфика, степен на развитие, устойчивост и оптимално реализиране на дейността, както и цялостната среда, в който развиват дейността си. По време на кризи някои механизми могат да доведат до увеличаващо се финансиране, докато финансирането чрез други механизми може да намалява, като това зависи и от самата криза.

- Финансирането на неправителствените организации в условията на кризи е възможност организацията да бъде утвърдена като доказан и надежден партньор за предоставяне на отговор на нужди, произтичащи от самата криза, където публичният и частният сектор не могат да предоставят решения.

- Съществуват различни вътрешни и външни фактори от които зависи финансовата устойчивост на организациите, свързани с търсенето и предлагането на финансиране. Различните фактори определят цикличния и процикличния характер на финансирането. От една страна, донорите разполагат с повече средства и аналогично могат да предоставят повече средства на неправителствените организации в добри времена на икономическия цикъл, а от друга страна, неправителствените организации се нуждаят от по-голямо финансиране по време на кризи и такова може да бъде предоставено от страна на донорите като средства за справяне с кризата.

- Необходимо е да бъдат предложени оптимизации в механизмите за финансиране на неправителствените организации, както и иновации, приложими в нормални условия както за по-оптимално изпълнение на дейността, така и за стабилността на организацията по време на финансово-икономически кризи. Тази хипотеза се проверява като се изследват възможностите за прилагане на вече съществуващи методи за адаптация и трансформация свързани с гъвкавата трансформация, които са изпитани и се използват успешно в други сфери.“

Дисертационният труд е разработен при следните ограничителни условия: използвана е литература само на български и английски език; изследваните НПО са юридически лица (вписани в регистъра на юридически лица с нестопанска цел – сдружения и фондации), с изключение на политически, религиозни, синдикални организации, читалища и неформални сдружения; емпиричното проучване относно приложимостта на предложените модели за финансиране е проведено в група от респонденти, формирана на принципа на отзовалите се. В ограниченията не са посочени времевите параметри на използваните нормативни актове.

Изразявам несъгласие с възприетата от дисертанта формулировка на работната дефиниция за изследваните отчетни единици (с.2). Считам, че понятието „неправителствени организации“ е много по-широко по обхват от „неправителствени организации с нестопанска/идеална цел“ или „организации (предприятия) с нестопанска/идеална цел“. Субекти на научното изследване са даже не всички НПО с идеална цел, а само тези отчетни единици, които са регистрирани като ЮЛНЦ, както сам авторът подчертава в ограниченията. Ето защо считам, че там където в дисертационния труд се използва понятието „неправителствени организации“ то трябва да бъде допълнено с „нестопанска или идеална цел“ или да се замени с ЮЛНЦ.

4. Познаване на проблема

Дисертантът проучва 104 литературни и нормативни източника за написването на научния труд и за провеждането на изследването (28 бр. източници на български език, 70 бр. чуждестранни източници, 6 бр. нормативни актове). Те са използвани коректно със съответните

препратки. Основателно може да се твърди, че дисертантът е добре запознат с литературата и е извлякъл от нея необходимата информация.

При представянето на библиографската справка са допуснати някои неточности като: за интернет източниците не са посочени датите на последен достъп; за нормативните актове не са посочени последните изменения и допълнения, които са ползвани в хода на разработката, не е уточнено дали се ползват в електронен вариант и също не са посочени датите на последен достъп. Уточняването на тези подробности би подпомогнало по-доброто изясняване на времевите параметри на проведеното изследване.

5. Методика на изследването

Използваната методология е съобразена с целта и задачите на изследването, както и за доказване на тезата и хипотезите, очертани в увода на разработката. Умело са съчетани разнообразни подходи от различни научни области: историко–логически метод, метод на индукция и дедукция, сравнителен метод, метод на наблюдение и мониторинг, системен анализ, нормативен подход, теза и антитеза, моделиране и други (увод, с.10-12). Приложен е микроподход, като са разгледани процесите на финансиране от гледна точка на представените данни от самите неправителствени организации. Той съчетан с макроподход, като неправителственият сектор е разгледан цялостно в контекста на икономическия цикъл, държания бюджет и средствата от европейски източници. Във връзка с провеждането на емпирично проучване са приложени и методи от математико-статически инструментариум. Извършено е емпирично проучване на 50 неправителствени организации в периода непосредствено след пандемията от COVID-19. Изследователският подход налага да бъдат проведени и дълбочинни интервюта на финансиращи организации, като по този начин се идентифицират предизвикателствата и мотивацията на донорските организации и се очертаят тенденциите от страната на предлагането на ресурс за НПО сектора.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 161 страници, списък с използвана литература и приложение (анкетна карта за проведеното емпирично изследване). Разработката е структурирана в три глави, увод и заключение. Текстът съдържа 18 броя таблици и 27 броя фигури. Голям брой от тях са лично дело на автора. Ползваните от други източници са цитирани по институти и организации, но без посочване на линк и дата за достъп. Стилът в дисертацията е издържан в адекватно специализирано и научно ниво. Композицията на разработката в съдържателен аспект е логически последователна и балансирана. Изложението би било по-добре представено ако в края на всяка глава бяха формулирани изводи от конкретното научно проучване, беше изяснена реализацията на конкретните задачи, доказването на съответната хипотеза/хипотези и беше обоснована връзката на резултатите с проблематиката, която ще бъде изследвана в следващата

глава. Като цяло в цялата разработка авторовата позиция не е ясно видима по повечето поставени проблеми за проучване.

Първа глава е озаглавена „*Същност, възникване и специфика на неправителствените организации и тяхното финансиране*“ и е с обем от 47 страници. Тя е с теоретичен характер. Основните тематични направления на изследването в тази глава са: характеристика на неправителствените организации с нестопанска цел, функции и роля в обществото, исторически етапи на възникване и развитие; начини и модели на финансиране на организациите с нестопанска цел, в зависимост от тяхната специфика и класификация, ценности и организационна култура; въздействието на финансово-икономическите и нефинансовите кризи върху финансирането на сектора с нестопанска цел. Главата е добре структурирана и поставя теоретичните основи на изследваната проблематика. Дефинирани са основните понятия, категории и методи на изследване. ***В тази част на научната разработка дисертантът реализира успешно първата поставена задача на изследването.***

Втора глава е озаглавена „*Механизми за финансиране на неправителствените организации*“ и е с обем от 59 страници. Тя е с научно-приложен характер. Основните акценти на изследването в нея са: източници, механизми и планиране на финансирането в организациите с нестопанска цел; иновативно финансиране на сектора; управление на финансирането и на самите организации с идеална цел. Проучени са много интересни иновативни подходи и модели за финансиране на ЮЛНЦ, но от изложението не става видно дали дисертантът счита, че те могат да намерят приложение в дейността на националните неправителствени организации с нестопанска цел. ***Във втора глава на дисертационния труд авторът реализира успешно последните две задачи на изследването и доказва първите три от хипотезите си.***

Трета глава е озаглавена „*Финансиране на неправителствения сектор по време на кризи – предизвикателства и възможности*“ е в обем от 35 страници. Представената проблематика е преди всичко с научно-приложна насоченост и по-конкретно изследвани са: въздействие на кризите върху финансирането на сектора; гъвкавата трансформация на организациите с нестопанска цел като опция за устойчивост в условия на кризи; емпирично проучване на адаптивността на ЮЛНЦ по време на кризи. Може би е целесъобразно дисертантът да промени заглавието на тази глава, тъй като в основната му част то е идентично с темата на целия дисертационен труд. ***В трета глава на дисертационния труд авторът реализира успешно втората си задачи на изследването и доказва последните две заложиени хипотези.***

Заключение на дисертационния труд. С проведеното изследване е постигнато изпълнение на целта и задачите, поставени в дисертационния труд. Във всяка от трите глави последователно, ясно и с разбиране се представя решение на конкретните задачи и се проверяват заложените първоначално теза и хипотези. Методологията е правилно избрана и е обосновано нейното използване. Целта на разработката е успешно изпълнена. Защитени са тезата и хипотезите

на изследването. Реализираните задачи позволяват формулиране на приноси с научен и научно-приложен характер.

Както вече отбелязах в началото на рецензията, научните изследвания по проблематиката в национален план са силно ограничени. В този контекст, начинът на проектиране и реализация на научното изследване, предложените модели за осигуряване на финансова устойчивост на ЮЛНЦ по време на кризи, както и изведените приносни моменти са авторова заслуга.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Въз основа на изпълнението на целта и изследователските задачи, както и на проверката на хипотезите в дисертационния труд, са изведени приноси с научно-приложен характер, с които дисертантът е оценил правдиво резултатите от проведеното изследване в следните аспекти:

- Чрез анализ на ефекта от кризите върху финансирането на неправителствените организации се доказва зависимостта, свързана с понижаване на финансирането за неправителствения сектор по време на кризи. Това е аргументирано от автора като своеобразен парадокс, тъй като в тези периоди необходимостта от изпълнението на функциите на тези организации е още по-висока.

- Аргументирана е ролята на неправителствените организации като партньори, катализатори и изпълнители в ключови сфери - особено такива, в които правителствата или частния сектор не могат да предоставят отговор, като са изследвани начините по които тези организации се утвърждават като доказан партньор на правителствата.

- Мотивирано е разглеждането на кризите като възможност за повишаване на финансирането на организацията чрез анализа на спецификите на организацията, финансиращата страна и кризата и изследването на взаимовръзките между тях.

- Отправени са препоръки за повишаване на финансовата устойчивост и оптимално функциониране на неправителствените организации по време на кризи, чрез конкретни предложения за прилагане на методите на гъвкава трансформация (agile transformation).

- Установено е чрез емпирично проучване проведено сред 50 неправителствени организации, че техните функции, дейности, цели и устойчивост на постигнатите резултати са силно уязвими от кризи. Установява се, че кризата може да бъде и възможност, тъй като редица организации са разширили дейността за предоставяне на отговор на криза.

Всички приноси имат значение на авторска заслуга и са резултат от задълбочено изследване на теоретични постановки, нормативни решения и практически ситуации. Това е основание те да бъдат приети от рецензента. Съдържателният анализ на научно-приложните постижения в дисертационния труд дава основание те да бъдат включени в класификационната група „доказване с нови средства на съществени нови страни в съществуващи научни и при-

ложни проблеми“. В обобщение може да бъде заключено, че посочените приноси са достатъчни, за да бъде оценено положително постижението на автора на дисертационния труд.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Към дисертационния труд са приложени три самостоятелни публикации. Публикациите (един научен доклад, два брой научни статии) съответстват на темата на дисертационния труд, публикувани са в издания с редколегия и/или с рецензенти. Изпълнени са националните и вътрешно университетските изисквания и правила по отношение на публикациите за придобиване на ОНС „доктор“.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Дисертантът Владимир Милев е изпълнил минималните национални изисквания по чл. 26, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ.

10. Лично участие на докторанта

Към датата на изготвяне на рецензията не са налични доказателства, установени по законоустановен ред, за плагиатство на дисертационния труд, както и на приложените публикации.

11. Автореферат

Към дисертацията е представен автореферат в обем от 38 страници. В него дисертантът е представил основната теза и петте хипотези, аргументирани и защитени в научната разработка. Посочени са целите и задачите на изследването. Резюмирано е съдържанието на дисертационния труд. Съдържат се справка за приносите и списък с публикациите по темата на дисертацията, като и декларация за оригиналност и автентичност. Авторефератът може да бъде оценен като коректно структуриран и отразяващ получените резултати от научното изследване.

12. Критични забележки и препоръки

Независимо от представените положителни страни на дисертационния труд могат да бъдат отбелязани и следните критични бележки и препоръки:

- Необходимо е да бъде по-прецизно детерминирана работната дефиниция за НПО.
- Необходимо е в частта на ограниченията на изследването да бъде допълнена с посл. изм. и доп. на нормативните актове, използвани в научното проучване и анализ.
- Препоръчително е подреждането на задачите за постигането на основната цел на изследването да са подредени по реда на тяхното изследване в разработката. В представения за рецензия дисертационен труд те не са представени по този ред. (например задача №2 би следвало да е обвързана с реда на представянето на проблематиката в глава трета).

- Дисертационният труд се нуждае от допълнителна техническа редакция и прецизиране на използваните понятия „фигури“ и „таблицы“ – на някои места те се смесват (с.62-63; с.72-73 и др.). За фигури и таблици, които дисертантът цитира не са посочени източниците (публикации и страници или линкове и дата на последен достъп; в приложения списък с библиографската справка също не са посочени на места линкове и дата на последен достъп и др.

- Препоръчвам на дисертанта да засили представянето и изразяването на личното си становище по изследваните научни и научно-приложни казуси.

Въпрос към дисертанта: *Може ли да представи своето виждане относно приложимостта на разгледаните от него иновативните подходи за финансиране в условията на кризи на дейността на националните неправителствени организации с нестопанска цел?*

13. Лични впечатления

Нямам лични впечатления от дисертанта.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръката ми е докторантът да продължи и разшири своите изследвания относно дейността и финансирането на ЮЛНЦ по принцип и в частност по време на кризи.

Препоръчвам също при последваща публикация на дисертационния труд, дисертантът да допълни съдържанието на трите глави като представи конкретните изводи от всеки етап на изследването и да представи своето виждане за решения на отделните научно-приложни казуси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд се отличава с ***научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката*** и отговарят на всички изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти във Висшето училище по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че докторантът *Владимир Владимиров Милев* притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята ***положителна оценка*** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и ***предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Владимир Владимиров Милев*** в Област на висше образо-

вание 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика;
докторска програма „*Финанси, застраховане и осигуряване*“

15.11. 2023 г.

Рецензент:.....

(проф. д-р Румяна Пожаревска)